

LUẬN ÁN TIẾN SĨ XÃ HỘI HỌC
NGUYỄN THỊ LAN. *Quan niệm về giá trị con cái trong gia đình hiện nay (Trường hợp Thành phố Hà Nội)*

Chuyên ngành: Xã hội học

Mã số: 9310301

Trong 30 năm qua, mức sinh của Việt Nam đã giảm gần một nửa. Hiện nay, mức sinh của Hà Nội vẫn đạt mức sinh thay thế, nhưng nguy cơ giảm vẫn luôn tiềm ẩn, đặc biệt ở khu vực đô thị của Thành phố. Mức sinh xuống thấp kéo dài sẽ tác động trực tiếp đến tỷ lệ gia tăng dân số tự nhiên, làm biến đổi cơ cấu dân số, tăng nhanh tỷ trọng nhóm người già. Việc nghiên cứu các giá trị con cái trong quan điểm, đánh giá của người dân có ý nghĩa quan trọng trong mở cửa các cơ hội duy trì mức sinh thay thế (2,1con/phụ nữ).

Nội dung chính của Luận án gồm 4 chương: 1/ Tổng quan nghiên cứu; 2/ Cơ sở lý luận và phương pháp nghiên cứu; 3/ Thực trạng quan niệm về giá trị con cái của các bậc cha mẹ ở thành phố Hà Nội hiện nay; 4/ Ảnh hưởng của yếu tố đặc điểm cá nhân các bậc cha mẹ đến quan niệm của họ về giá trị con cái. Dưới đây là một số kết quả nổi bật của Luận án.

Giá trị con cái hiện hữu trong mọi bối cảnh xã hội và có thể nhận diện thông qua việc đo lường quan niệm của người dân về những ảnh hưởng tích cực (các lợi ích của con cái) và tiêu cực (phí tổn cho con cái) của con cái đối với họ. Quan niệm của các bậc cha mẹ về giá trị con cái có thể được thể hiện ở nhiều chiều cạnh. Trong Luận án, với 660 mẫu khảo sát định lượng và các cuộc phỏng vấn sâu, tác giả tập trung phân tích quan niệm của các bậc cha mẹ về các *giá trị cảm xúc, giá trị xã hội và giá trị kinh tế* của con cái, với các chiều cạnh về lợi ích

của con cái mang lại cho cha mẹ và phí tổn của cha mẹ dành cho con cái.

Về *giá trị cảm xúc* của con cái: Trong quan niệm của các bậc cha mẹ, các cảm xúc lớn nhất có được từ con cái chính là niềm vui, sự hạnh phúc (97,1%). Đây là nhu cầu cảm xúc mong muốn được thỏa mãn lớn nhất từ con cái của các bậc cha mẹ. Lợi ích cảm xúc của con gái (84,6%) được đánh giá lớn hơn con trai (41,7%), qua đó phản ánh con gái có nhiều ưu trội hơn con trai trong đáp ứng các nhu cầu về cảm xúc cho cha mẹ, đặc biệt trong việc thể hiện tình yêu thương, chia sẻ tình cảm, sự quan tâm, chăm sóc đối với cha mẹ. Bên cạnh các lợi ích cảm xúc, con cái cũng gây ra các căng thẳng cảm xúc nhất định cho cha mẹ. Sự vất vả, lo toan của cha mẹ trong quá trình giáo dục, dạy dỗ con cái khiến họ căng thẳng cảm xúc nhiều nhất (91,2%), tiếp đến là các căng thẳng do lo toan bảo đảm cuộc sống khỏe mạnh, an toàn cho con (90,4%). Phần lớn các bậc cha mẹ đều nhận thấy họ gặp khó khăn trong cảm xúc khi có con cái hơn trước kia (82,5%).

Về *giá trị xã hội* của con cái: Trong quan niệm của các bậc cha mẹ, nhu cầu sinh con cái như sợi dây kết nối vợ chồng/cha mẹ, duy trì hôn nhân bền vững chiếm tỷ lệ lớn nhất (95,6%), tiếp đến là các nhu cầu sinh con để duy trì nòi giống, nối dõi tông đường, lưu truyền tôn thống gia đình và khẳng định, củng cố vị trí của cha mẹ trong gia đình, xã hội. Lợi ích xã hội của con trai trong nối dõi tông đường, lưu truyền tôn thống gia đình (thể hiện cụ thể qua việc thờ cúng tổ tiên) không còn được các bậc cha mẹ quan tâm đề cao nhất. Cùng với những ảnh hưởng từ truyền thông về bình đẳng giới và những thay đổi trong cấu trúc, quy mô gia đình theo hướng gia tăng mô hình

gia đình hạt nhân, nhu cầu của con gái trong thờ tự tổ tiên đã hình thành, các bậc cha mẹ được khảo sát dần nhận thấy con gái cũng có vai trò và có thể đảm đương được nhiệm vụ này, tuy nhiên con trai vẫn có vai trò chủ yếu/lớn hơn. Các phí tổn cơ hội xã hội của cha mẹ khi có con là những hạn chế về tự do cá nhân và các quan hệ xã hội, về thời gian cho bản thân và cho mối quan hệ vợ chồng, sự gia tăng trách nhiệm với gia đình và họ hàng. Trong đó, họ nhận thấy khi có con cái, trách nhiệm với gia đình, họ hàng là hạn chế lớn nhất mà con cái mang đến cho họ (78,5%).

Về *giá trị kinh tế* của con cái: Kết quả khảo sát cho thấy, trong quan niệm của các bậc cha mẹ, lợi ích kinh tế của con cái vẫn hiện diện. Không chỉ con trai có vai trò trong an sinh tuổi già và hỗ trợ kinh tế cho gia đình, mà con gái cũng có thể làm tốt điều này. Với sự bình đẳng giới và tiến bộ của phụ nữ trong tham gia thị trường lao động, vai trò của con gái đã gần ngang với con trai trong hỗ trợ vật chất cho gia đình. Tuy nhiên, do ảnh hưởng bởi chế độ phụ hệ với mô hình cư trú bên nội/nhà chồng mà lợi ích an sinh tuổi già của con trai vẫn được các bậc cha mẹ đề cao hơn con gái. Trong quá trình trưởng thành, con cái cũng khiến cha mẹ có nhiều phí tổn về kinh tế, trong đó lớn nhất là chi phí cho giáo dục, học tập (94,2%) và chi phí nuôi dưỡng (93,8%).

Khi tính toán thang bậc giá trị con cái trong quan niệm của cha mẹ theo bức tranh hình tháp, có thể thấy giá trị cảm xúc ở vị trí đỉnh tháp - cao nhất, giá trị xã hội ở vị trí tầng giữa của tháp và giá trị kinh tế ở vị trí chân tháp - thấp nhất.

Quan niệm về giá trị con cái của các bậc cha mẹ có mối liên quan với mong muốn sinh con của họ. Các bậc cha mẹ quan niệm con cái mang lại nhiều lợi ích sẽ có xu hướng mong muốn sinh con nhiều hơn những người không có quan niệm này; trong

khi đó, ở các bậc cha mẹ có quan niệm con cái khiến họ chịu nhiều phí tổn thì số con mong muốn của họ cũng thấp hơn. Xem xét ở góc độ giới tính của con cái trong mong muốn của các bậc cha mẹ cho thấy, con trai gắn với lợi ích kinh tế, lợi ích an sinh tuổi già của cha mẹ, con gái gắn với lợi ích cảm xúc, điều này có ảnh hưởng đến mong muốn sinh con trai hay con gái của các bậc cha mẹ.

Các kết quả của nghiên cứu khẳng định một số quan niệm truyền thống về giá trị con cái vẫn còn bảo lưu trong tư tưởng của một bộ phận cha mẹ ở Hà Nội hiện nay. Đó là các quan niệm về lợi ích an sinh của con cái, tuy đã suy giảm trong bối cảnh xã hội hiện đại (hơn so với truyền thống), ở các gia đình thế hệ cha mẹ trẻ tuổi, nhưng vẫn được đề cao ở bộ phận gia đình thế hệ cha mẹ nhiều tuổi (từ 50 tuổi trở lên), gia đình ở nông thôn; lợi ích xã hội của con cái còn nhiều dấu ấn trong quan niệm của người dân ở nông thôn (hơn ở đô thị). Bên cạnh đó, một số giá trị hiện đại của con cái đã hình thành và dần được đề cao. Nhiều cha mẹ đã đề cao vai trò của con gái trong lưu truyền tôn thống, hỗ trợ kinh tế gia đình; giá trị xã hội của con trai không còn mạnh mẽ như trong xã hội truyền thống; con gái có nhiều ưu trội hơn con trai trong đáp ứng các nhu cầu về cảm xúc cho cha mẹ.

Từ kết quả khảo sát trên, tác giả đưa ra một số hàm ý chính sách dân số cho Hà Nội trong thời gian tới, hướng đến 3 nhóm đối tượng: các cơ quan, tổ chức chính trị - xã hội (liên quan đến chính sách khuyến khích sinh đẻ); hệ thống nhà trường, cơ sở giáo dục (liên quan đến giáo dục, tuyên truyền về giá trị của con cái); các bậc cha mẹ (liên quan đến nhận thức, kỹ năng...).

Luận án được bảo vệ thành công tại Hội đồng chấm luận án cấp Học viện, họp tại Học viện Chính trị quốc gia năm 2022.

PHẠM NGUYỄN
giới thiệu